

de toc/2: "Tots els que hem viscut, del 39 ençà, la profunda agonia d'aquesta terra explicarem la nostra història un cop, dos, tres... tants com sigui possible per acabar-ho d'entendre i assolir el dret a viure".

La segona part del llibre està dedicada als annexos documentals, que l'autor recollí dels diferents arxius d'institucions repressives del règim. La seva lectura no deixarà indiferent al lector.

Finalment el llibre, de fàcil lectura, és dels que et llegeixes d'una tirada. Francesc Foguet aconseguix el que s'ha proposat: mostrar-nos el compromís i la valentia de la Capmany per enfrontar-se al règim i que el lector, un cop llegit el llibre, s'interessi per l'obra de l'autora.

ESTEVE MESTRE ROIG
Centre de Recerques del Pla d'Urgell Mascança

Cecília Hill i Josep Salvia

Antonio Machado. Los días azules

Diábolo, Madrid, 2019, 125 pàgs.

La Guerra civil espanyola és un dels fets històrics que més estudis i publicacions ha generat a tot el món. Continuament apareixen noves referències bibliogràfiques tant especialitzades com de divulgació. És també una font d'inspiració constant per a obres de ficció més o menys fidels a esdeveniments documentats històricament. Pel·lícules, novel·les, obres de teatre expliquen històries que formen part d'una gran història col·lectiva que la societat sembla seguir necessitant visitar. No tot està contat, no tot està contat bé. Algunes històries cal tornar-les a contar, sempre. Tal vegada per contribuir a evitar que algú consideri que intentar dignificar la situació d'abandó de les restes de persones amb noms i cognoms i familiars i éssers estimats sigui *només* perdre temps i diners desenterrant ossos.

Com el cinema, la literatura o les arts escèniques, també el còmic ha contribuït amb un nodrit nombre d'aportacions a aquest relat que s'està construint de manera col·lectiva. Un exhaustiu estudi documenta de manera diacrònica com el còmic ha representat la Guerra civil des del mateix moment en què esclata el conflicte fins a l'actualitat, Michale Mantly: *El còmic sobre la Guerra civil*, Cátedra, Madrid, 2018. En els darrers anys ha augmentat el nombre d'obres en còmic que han abordat, des de punts de vista i estils molts diversos, la Guerra civil espanyola i les seves conseqüències. La quantitat i la qualitat han fet que aquest fenomen no hagi passat desapercebut pels teòrics i ja ha estat objecte d'un assaig que analitza algunes de les millors aportacions més recents; el llibre de Tomàs Ortega: *Las caras de la guerra. La guerra civil a través de los personajes de las viñetas*, ACYT, Sevilla, 2019.

Des de l'àmbit de la docència, s'està aprofitant l'enorme potencial que tenen aquests materials per treballar-los a l'aula amb l'aparició de propostes didàctiques com el llibre de David Fernández: *Memòria i vinyetes. La memòria històrica a l'aula a través del còmic*, Memorial democràtic, Barcelona, 2018.

En aquest context, hi trobem l'obra de Josep Salvia (Mollerussa, 1981). El primer llibre que va publicar, *Cisco. Una guerra, un país, un hombre* (Evolution còmics-Panini, Barcelona, 2017), s'ocupa d'explicar la biografia del veí de Torregrossa Francesc Reig centrant-se en els anys de la II República, la Guerra civil i l'encarcerament del protagonista, que sempre va lluitar per mantenir vius els ideals republicans. Tot i tractar-se del primer

còmic que publicava Salvia, s'hi veu ja un estil personal que s'identifica de seguida i una mà experimentada. L'autor comptava amb una àmplia trajectòria en el món del disseny i la il·lustració. Només un any després, va aparèixer *Una caja de galletas* (Diábolo, Madrid, 2018), un volum en el que Salvia recupera la memòria personal de la seva família a través de la recreació d'històries que l'havien acompanyat des de la seva infància.

El febrer de 2019, coincidint amb la commemoració dels vuitanta anys de la desaparició de l'escriptor, es publica *Antonio Machado. Los días azules* (Diábolo, Madrid), aquest cop un treball conjunt amb Cecília Hill (Torregrossa, 1985) ocupant-se del guio.

La novel·la gràfica comença amb una escena situada el 23 de gener de 1939, un mes abans de la mort del poeta i des d'allí salta en un *flashback* fins 1936 per a recrear els tres darrers anys de vida d'Antonio Machado i el seu entorn més proper. En aquests anys, Machado i els seus van haver d'abandonar Madrid i dirigir-se a València coincidint amb el trasllat del govern de la República, després a Barcelona i, finalment, van creuar la frontera francesa per instal·lar-se a Collioure, on la mort va trobar el poeta. Expliquen Hill i Salvia a la introducció que "De la vida y la obra de Antonio Machado en estos últimos tres años (1936-1939) nos preocupaba ver reconocida su labor intelectual. Y es que pese al cansancio y la enfermedad, fue capaz de defender de su puño y letra las ideas de un pueblo al que injustamente arrebataron la libertad." L'escena que obre el còmic és una magnífica seqüència que sap transmetre amb una molt ben trobada metàfora visual l'estret vincle que uneix el cos malalt i l'ànima ferida d'Antonio Machado amb un poble sencer també malalt i ferit. El solc que dibuixa Machado amb el bastó es transforma en el camí de l'exili que dia rere dia es veuen obligats a recórrer de males maneres tants altres ciutadans.

A partir d'aquí, *Antonio Machado. Los días azules* segueix encadenant nombrosos detalls que la fan una obra valuosa tant per a lectors que s'hi apropin perquè els interessa la literatura o la història, com també per a un lector de còmic de qualsevol altre gènere que no tingui aquest component literari o històric. És a dir, voldria destacar que Cecília Hill i Josep Salvia són escrupolosos amb la documentació historiogràfica i literària, però, a la vegada, no oblidem mai que el que estan fent és un còmic. Algunes seqüències (com la pàgina 57) són una mostra d'un gran domini d'aquest llenguatge. La narració va avançant amb fluïdesa i cada segment està molt ben seqüenciat. Potser només es podria fer alguna objecció al fet que algunes elipsis costen de captar a la primera, però és que els autors han reduït a la mínima expressió

els textos de recolzament (només aporten indicacions cronològiques i geogràfiques) i han apostat per la difícil forma d'explicar mostrant. I se'n surten molt i molt bé. Tot el llibre en el seu conjunt és un plaer visual tant pel que fa a la composició com el tractament del color.

El lector que arribi al llibre des de la literatura, gaudirà trobant-hi els versos del poeta i veient transformats en personatges de còmic als escriptors Manuel Machado, Corpus Barga, Tomàs Navarro Tomàs i Carles Riba. D'aquest darrer, el poeta que dona nom al premi de poesia més important que s'atorga en llengua catalana, tenen un protagonisme especial els versos que va dedicar a Antonio Machado. A banda de les cites literàries explícites, és inevitable sentir com reverberen els versos de l'autor que considerava que la poesia és paraula en el temps en una seqüència que, paradoxalment, és gairebé totalment silent. Entre les pàgines 39 i 42, una recreació d'una anècdota biogràfica que Machado va deixar escrita, és inevitable escoltar-hi que "Mi infancia son recuerdos de un patio de Sevilla" i que "El limonero lánguido suspende/una rama polvorienta,/sobre el encanto de la fuente limpia,/y allá en el fondo/sueñan los frutos de oro...".

El lector que arribi al llibre atret perquè li interessa la història, agrairà les acurades recreacions d'espais reals i el fidel recorregut cronològic que recrea esdeveniments. Algunes pàgines són acompanyades per una sèrie de notes històriques, recollides en un apèndix, que donen més informació, apunten referències bibliogràfiques o contextualitzen alguns dels continguts del còmic.

La importància d'aquest volum ha estat feliçment ben valorada pels responsables de vetllar pel llegat de l'escriptor Antonio Machado. Hi trobem dos textos preliminars; un a càrrec de l'escriptor Miguel Barrero, autor, entre moltes altres referències, de *Camposanto en Collioure* (Prix International de la Littérature de la Fondation Antonio Machado, Trea, 2015); i un altre de Verónica Sierra Blas, professora de la Universidad de Alcalá i directora de l'arxiu de la Fundación Antonio Machado de Collioure.

Ens trobem, doncs, amb una obra molt ben elaborada, recolzada fermament en tota la feina i la sensibilitat que hi han dipositat Cecília Hill i Josep Salvia. Feliçment, els lectors han sabut valorar-la i només tres mesos després de la seva primera aparició pública ja s'ha hagut de reimprimir.

ANTON NOT REIG